

Całość dzieła o Pawle Apostole wieńczy Ekskurs III o chronologii życia i działalności św. Pawła. Omawiając chronologię „absolutną i relatywną” życia Pawła, Autor opowiada się za „chronologią junkcyjną”, gdzie trzeba zostawić poszczególnym datom pewien wachlarz czasowy. Określenie: „chronologia junkcyjna” zwraca uwagę na konieczność łączenia spraw, wydarzeń z życia Pawła w zależności od przyjętych hipotetycznie dat wyjściowych („iunctim – łącznie, to co łączy sprawy”, por. W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa 1967, s. 346). Tabela ukazująca chronologię wydarzeń z życia Pawła, niestety, nie pokrywa się z datacją Listów, dla której Autor przyjął inne hipotezy, prezentowane również przez prof. Joachima Gnilkę w cytowanej już książce (s. 433 nn.). Szkoda, że o. prof. H. Langkammer nie zwrócił wyraźniej na to uwagi, ponieważ to małe niedopatrzenie zaskakuje czytelnika porównującego obydwie tabele.

Niemniej jednak monografię o. Langkammera o Pawle Apostole i jego dziele uznać należy za nadzwyczaj potrzebną i udaną. Jest to chwalebne ukoronowanie wieloletnich dogłębnych badań uzasadnionych prezentacją również najnowszej literatury fachowej na ten temat.

Z przedstawionego przeglądu bibliograficznego wynika, że w literaturze polskiej i zagranicznej nie ma tak dogłębnej i nowocześnie opracowanej monografii o św. Pawle. Dlatego ojcu prof. Hugolinowi Langkammerowi, który dzieła tego dokonał w roku jubileuszu siedemdziesięciolecia swego życia, należą się gorące i serdeczne gratulacje.

Ks. Józef Kozyra

Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 2003, t. 36, z. 1, s. 262–264

Jürgen Werlitz, REDAKTION UND KOMPOSITION ZUR RÜCKFRAGE HINTER DIE ENDGESTALT VON JESAJA 40–55. Bonner Biblische Beiträge. Berlin und Bodenheim b. Mainz, 1999, 411 s.

Autor, podejmując trudny problem historii redakcji Księgi Deuteroizajasza, czyli Izajasza 40–55, przyjmuje tezę, że dzisiejszy tekst Księgi był kilkakrotnie opracowywany przez grupę wydawców w niewoli babilońskiej, w perspektywie ich powrotu do Jerozolimy.

Pytanie o kompozycję i redakcję 16 rozdziałów Księgi Izajasza, zwanych Księgą Deuteroizajasza (Iz 40–55), ciągle aktualne jest wśród egzegetów Starego Testamentu. Dotyczy ono nie tylko charakteru Księgi Izajasza 40–55. Nie chodzi w tych rozdziałach tylko o zwykły redakcyjny zbiór poszczególnych tekstów przez anonimowego proroka okresu niewoli, ale koncepcję tej Księgi. Rozdziały te dzieli się zwykle na: prolog (Iz 40,1–11), epilog (Iz 55,6–13), dalej wyróżnia się hymny i dzieli się całą Księgę na dwie części: 40,12–48,22 i 49,1–55,9. Ten podział Księgi oparty jest na różnicach tematycznych, treściowych i krytyczno-literackich. Tylko w Iz 40,12–48,22 jest mowa o Cyrusie i zapowiedź upadku Babilonu, o rzeczach dawnych i nowych oraz polemika z bóstwami ukazująca

jedyność Jahwe. Druga część Księgi, czyli Iz 49–55 mówi o dziele stworzenia i oczekiwania na nowe wyjście. Tylko tu spotykamy wyrocznie zbawcze i mowy sądowe. Pierwsza część mówi o wygnaniu i obiecany uwolnieniu z niewoli. Zamiast o Jakubie/Izraelu mowa jest o Syjonie/Jeruzalem jako adresacie obietnic. Syjon nazwany jest małżonką, matką, oblubienicą Jahwe i królową. W rozdziale 49–55 zmienia się perspektywa oceny sytuacji. Coraz wyraźniejszy jest obraz końca niewoli babilońskiej. Prorok głosi dla Jerozolimy pociechę i zbawienie przez powrót jej mieszkańców i przywrócenie jej dawnej świetności. Rozdział 49–55 przedstawia więc wizję wyjścia z niewoli i powrotu do Jerozolimy.

Kontrowersje egzegetów wokół pytań o kompozycję Księgi i jej redakcję odnoszą się do różnych tradycji zawartych w Iz 40–55. Jedni badacze widzą w tych rozdziałach wyraźne świadome jednostki, inni widzą jednolite dzieło literackie, inni wreszcie przyjmują je jako zbiór redakcyjny poszczególnych kompozycji. Różne poglądy na budowę literacką Iz 40–55 prowadzą nie tylko do różnych wniosków, ale i metod, jakie stosuje się w egzegezie tych tekstów i rodzi się pytanie, jakie metody egzegezy będą adekwatne w badaniach literackich tych rozdziałów.

Autor omawianej książki stara się przedstawić historię badań literackich Iz 40–55. Rozdział 1. stanowi wprowadzenie, w którym autor omawia problem kompozycji i redakcji 16 rozdziałów Księgi Deuteroizajasza. Wskazuje na złożony literacko charakter tej księgi. Egzegeci wskazują na występowanie różnych jednostek literackich w tym tekście. W rozdziale 2. przedstawia najpierw poglądy H. J. Hermissona w dyskusji nad budową literacką Księgi Deuteroizajasza – jego artykuł *Einheit und Komplexität Deuterojesajas*. Następnie omawia poglądy B. Duhma i jego następców na budowę literacką Pieśni o słudze Jahwe. Dalej przedstawia różne poglądy na temat budowy literackiej tekstów mówiących o bożkach. Jeszcze w rozdziale 2. przedstawia dyskusję na tematy ważne w tych tekstach, jak: Tritoizajasz, teologia szkoły izajańskiej, oczekiwanie bliskiego zbawienia. W rozdziale 3. omawia poglądy egzegetów dotyczące proroka i Księgi Deuteroizajasza, Deuteroizajasz w Księdze Izajasza, Tritoizajasz. W 4. rozdziale podejmuje takie tematy, jak: oczekiwanie na Cyrusa jako narzędzie Jahwe w uwolnieniu wygnańców, mowy sporne, teksty o bożkach i produkcji figur bożków. 5. rozdział brzmi: „Izajasz 40–55 jako Księga pieśni powracających z wygnania”. W rozdziale 6. – „Horyzonty dla dalszej redakcyjnej twórczości” omawia teksty: Iz 40,6–8; 51,11; 49,1 nn.; 52,11–12; 48,1–11. Na końcu wyprowadza wnioski.

Autor, po solidnym i obszernym przedstawieniu różnych poglądów egzegetów na budowę literacką Księgi Deuteroizajasza, dochodzi do stwierdzenia, że nie można na dzisiejszym etapie badań nad budową literacką Iz 40–55 dojść do jednoznacznych wniosków. Część egzegetów wypowiada się za jednością tekstu, inni znów widzą w tych rozdziałach różnych redaktorów, którzy pozostawili swoje ślady w ostatecznej redakcji Księgi i zawarli różne tradycje. Pozostają dalej przynajmniej 3 pytania, na które nie można dać jednoznacznej odpowiedzi:

Jak można wyjaśnić, że Iz 40–55 jest z jednej strony zamkniętą kompozycją, a z drugiej strony dziełem redakcyjnym różnych tradycji?

Dlaczego Iz 40–55 jest dziełem anonimowym, a nie przypisanym jednemu prorokowi, choć tekst wskazywałby według egzegetów na jednego autora?

Czy można wytłumaczyć, dlaczego Iz 40–55 znalazł się w Księdze Izajasza między Iz 1–39 i Iz 56–66?

Przedstawione przez autora poglądy różnych egzegetów nie pozwoliły dojść do jednoznacznych odpowiedzi na te pytania. Autor starał się odpowiedzieć na nie w trzech pierwszych rozdziałach pracy. W rozdziałach 4–6 omawiał problem tradycji tekstu Iz 40–55, czy jego zasadnicze ramy powstały w niewoli babilońskiej, w oczekiwaniu na przyjście zwycięskiego Cyrusa i uwolnienie wygnańców?

Dysertacja J. Werlitzza wydaje się być ważnym krokiem w badaniach nad literacką budową Księgi Deuteroizajasza (Iz 40–55). Przedstawił on solidnie i szczególnie stan dotychczasowych badań nad literackim fenomenem tej Księgi. Nie mógł on dojść do jednoznacznych wniosków w określeniu literackiej budowy rozdziałów 40–55 i ich miejsca w Księdze Izajasza, bo nie doszli do nich jego poprzednicy na przestrzeni całego XX w., poczynawszy od B. Duhma, który już w 1892 r. wydał swój komentarz do Księgi Izajasza. Niemniej praca J. Werlitzza jest ważnym momentem w badaniach nad literacką budową Księgi Deuteroizajasza, pozwala głębiej poznać dzieje literackich badań nad tą Księgą i zrozumieć treść tej Księgi w historii zbawienia Starego Testamentu.

Ks. Zdzisław Malecki

Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 2003, t. 36, z. 1, s. 264–266

Ilse Müllner, Peter Dschulnigg, JÜDISCHE UND CHRISTLICHE FESTE, PERSPEKTIVEN DES ALTEN UND NEUEN TESTAMENTS, Würzburg 2002, 136 s. (Die Neue Echter Bibel-Themen, Bd. 9)

Biblijne rozumienie czasu różni się od dzisiejszych pojęć. Przez pojęcie „czas” rozumiemy „abstrakcyjną wielkość”, której podobne są wszystkie byty ziemskie, niezależnie od wszystkich jednostek miar, różnych chronologii i kalendarzy. Takiego pojęcia czasu nie zna język hebrajski. Biblia mówi o przeżytym czasie i był on zawsze czasem dla czegoś przeznaczonym (Koh 3).

Książka składa się z dwóch części: autorem części pierwszej – „Altes Testament” jest Ilse Müllner, natomiast części drugiej – „Neues Testament” – Peter Dschulnigg.

W Izraelu czas miał charakter wspólnotowy i był przeżywany w rodzinie, pleminiu, narodzie. Wspólnota potrzebowała czasu do przeżywania swoich świąt i uroczystości. Czas dawał możliwości wspólnocie przeżywania ważniejszych przeżyć w naturalnym cyklu życia rolniczego, jakie przynosiła wiosna, lato, jesień. Nie było to przypadkiem, że najważniejsze święta izraelskie były obchodzone na wiosnę i na jesień. Dopiero później judaizm wprowadził w życie święta Channuki i Purim. Naturalny rytm przyrody był podstawą izraelskiego kalendarza świątecznego. Wyjście z Egiptu, nadanie Tory na Synaju i wędrówka przez pustynię były najważniejszymi datami w dziejach Izraela, połączonymi z trzema świętami, na które pielgrzymowano do Jerozolimy: Święto Paschy, Święto Tygodni (szawuot) i Święto Namiotów (sukkot). Święta miały więc, między innymi, funkcje rytmiczne w życiu wspólnoty i tworzyły ciągłość z pokoleniami.